

*Osvrti, prikazi, recenzije***Prikaz**

Manfred Hättich

*Temeljni pojmovi političke znanosti*Pan liber, Osijek-Zagreb-Split, 1996.
str. 102

Temeljni pojmovi političke znanosti druga je knjiga ove vrste, koja se u relativno kratkom vremenu pojavila na politološkom tržištu. Kao što je poznato, izdavačka kuća Školska knjiga izdala je Leksikon temeljnih pojmova politike 1990. godine. Međutim, ovi se priručnici bitno razlikuju. Ovaj Hättichov je “pokušaj uvoda u mišljenje i djelovanje političke znanosti pomoću njezinih najvažnijih pojmova i to ponajprije zainteresiranom nestručnjaku” (str. 5), dok je Leksikon temeljnih pojmova politike zamišljen s namjerom da pospješi “političko obrazovanje i liberalno demokratski odgoj građana” (LTPP, str. XI). S obzirom na cilj, domaći je Leksikon mnogo obimniji (gotovo 300 stranica) i drukčije strukturiran.

Hättich je knjigu podijelio u dvije cjeline. U prvom dijelu izveo je osnovne grupe pojmova, dok je u drugom dao više definicija pojmova “koji su nužni za određenje i početno rasvjetljavanje predmeta istraživanja” (str. 5). Autor je uvodno izložio opću problematiku pojmovnosti u političkoj znanosti. Politička je znanost dobrim dijelom vezana za svakodnevni jezik, ali posjeduje i svoj posebni jezik koji je često nerazumljiv većini građana. Uobičajeno je mišljenje kako politička znanost ima poteškoća prilikom određivanja predmeta, tako da politika nije

unaprijed zadano područje, već “ono što ljudi označuju kao takovo” (str. 11). Hättich tvrdi kako ne postoji politička zbilja po sebi, već je čovjek taj koji označavanjem nekog dijela društvene zbilje, stvara politiku. Autor je, na prvi pogled u pravu, jer ovaj stav veže uz činjenicu da politička znanost “ne dolazi do svog predmeta bez posredovanja opće uporabe jezika” (str. 12). Međutim, čitava stvar, po mom sudu, može biti i sporna, ali to ću objasniti nakon izvođenja i drugih osnovnih ideja ovog djela.

U osnovi, nastoji se odrediti kada i gdje socijalno biće prelazi u politiku, pa tako u drugom poglavlju, autor početno definira političko ponašanje kao “svako svrhovito i proračunato ponašanje” (str. 17). Konstatira kako se na osnovi ove definicije jedino može izjednačiti racionalno s političkim ponašanjem, što ne može zadovoljiti kriterije političke znanosti. Pojam politike u ovom bi strateško-taktičkom, društvenom ponašanju zahvaćao ponašanje na tržištu, pa i igru šaha. Slična je situacija ako se kaže da je politika težnja k moći, čime se ne uvodi samo svrhovito ponašanje, već određuje i cilj. Međutim i ovaj pokušaj ne zadovoljava “zbog općenitog i amorfno obilježja pojma moći” (str. 19). Izlaz je moguće naći vezanjem za posebnu društvenu formaciju. Društvene formacije su država, obitelj, crkva, interesni savez, unutar kojih postoji rukovodeća djelatnost koja regulira unutrašnje i vanjske odnose formacije. Moć je ovdje važna jer neizostavno ide uz rukovodeću funkciju. Hättich drži kako je država prikladni referentni okvir za diferenciranje političkog kao posebnosti, pa se “državna djelatnost i djelatnost koja se odnosi na državu shvaća kao političko djelovanje u neposrednom smislu” (str. 21). Definiranje političkog zatvara decisionističkim shvaćanjem politike u teoriji

Carla Schmitta. Suština političkog je odnos prijatelja i neprijatelja. Autor pokazuje kako je ovaj odnos “tek vanjska strana integracijskog procesa, u kojem valja vidjeti pravi čimbenik što pridonosi zgušnjavanju društvenog u političko.” (str. 25). Ovdje je na djelu nastanak socijalnih formacija koje se suvereno određuju o svojim odnosima s drugim formacijama. Ovim se ovaj pojam političkog dovodi u vezu s modernom nacionalnom državom. Premda kritizira Schmitta, Hättich priznaje i plodne poticaje njegova učenja, jer bi se pod njegovim utjecajem moglo reći kako političko podrazumijeva određeno agregatno stanje društva, koje pobliže određuje pojava vlasti.

Na ovom mjestu uvodi se dominirajuća politička vlast kao središnja kategorija čitave knjige. Na osnovi nje, politika se određuje kao “ukupnost odluka i mjera na koje utječe društveni poredak što ga je uspostavila nadređena vlast” (str. 27).

U trećem poglavlju razgraničava se politička znanost od drugih socijalnih znanosti kojima je predmet političko. Pojam države, za koji se prije ispostavilo da ima izniman značaj za definiranje politike, u modernoj političkoj znanosti nema posebno mjesto. Mnogo je više vezan uz tradicionalno učenje o državi i filozofiju države. Hättich analizira knjigu Hansa Nawiaskya “Opće učenje o državi”, gdje se država razmatra kroz tri modusa, pravni, društveni i idejni. Unutar ove sheme nema mjesta za političku znanost, jer gore navedenu podjelu pokrivaju pravo, sociologija i filozofija. S druge strane, kao primjer filozofije države, uzima se učenje Helmuta Kuhna. Zajedničko je jednom i drugom pristupu određeno potiskivanje pojma političke vlasti, ali bez obzira na sve, ovaj pojam uvijek “ispliva”, jer je ono što razlikuje državu od drugih tvorevina. Prema Hättichu, upravo je taj pojam primjer onog što on zove temeljni pojam. Svaki takav pojam operativan je u istraživačkom smislu. Za

ilustraciju, naziva ga alfa, dok je pojam omega sveobuhvatniji pojam “koji nikad ne biva dostignut” mada mu se u istraživanju teži. Pojam političke vlasti dolazi u ovakvu poziciju jer se vlast “očituje kao konstanta kako u zbilji onog što jest političko, tako i u mišljenju o politici” (str. 43). Ovim je pokazano kako se razmatranje države ne može iscrpiti samo kroz pravo, filozofiju i sociologiju već i politička znanost ima neosporno mjesto. Međutim, politička znanost ovim prevladava i povijesnu ograničenost države kao političke forme, tako da je mnogo slobodnija u izučavanju političkog.

U četvrtom poglavlju, Hättich izlaže problematiku političkog poretka koristeći jezik systemske teorije. Do odstupanja od tradicionalnog pojmovnog aparata dolazi jer se opća teorija politike “ne može zaustaviti na tom spoznajnom fenomenu države i njegovom opisu” (str. 44). Ova je promjena uzrokovana porastom kompleksnosti društvenog i političkog života koji starija učenja, zasnovana na pojmu države i ona sociološka utemeljena na moći, više nisu bila u mogućnosti prikladna zahvatiti. Unutar ovog poglavlja uvode se pojmovi strukture, sistema, političkog sistema i vladajućeg sistema. Ovi su potonji potisnuli, prema Hättichu, pojam države iz političke teorije. Središnji je pojam u okviru ovog pristupa pojam političkog poretka, koji obuhvaća sve gore navedene pojmove.

U petom poglavlju predstavljena je pojmovna grupa koja se odnosi na političku integraciju, jer politički život ne posjeduje samo statičke elemente (institucije, sustave i strukture), već nastoji objasniti “zajedničko, usporedno i proturječno bivstvovanje ljudi” (str. 52). Pojmovima političko zastupanje, legitimitet, konsenzus i drugim, nastoji se zahvatiti dinamika političkog života.

U završnom šestom poglavlju prvog dijela autor je izložio pojam općeg dobra. Drugi dio knjige sastoji se od definicija temeljnih pojmova, na način

da su dane definicije i drugih relevantnih autora. U završnom poglavlju knjige iznesena su mišljenja o ciljevima istraživanja političke znanosti. Ovdje se još jednom otvara problematika predmeta političke znanosti jer “s tim u vezi ne vlada potpuno suglasje” (str. 81). Hättich drži da je važnije započeti politička istraživanja, a ne iscrpljivati se na definiranju politike, jer takva istraživanja” implicite donose i pojam politike” (str. 81). Politička znanost treba se okrenuti istraživanju shvaćanja politike u nekom društvu i istraživanju njegovih posljedica.

Hättichova knjižica sigurno je korisna, mada je upitno da li njeni korisnici uvijek mogu biti zainteresirani nestručnjaci, kako autor tvrdi. Naime, u prvom dijelu sve su pojmovne grupe povezane tako da se tu prije radi o zatvorenoj autorskoj raspravi o pojmovnosti u političkoj znanosti, pa pojedine pojmove nije moguće izolirano čitati. Što se tiče, po meni sporne Hättichove definicije predmeta politologije, koja se temelji na onome što ljudi označavaju kao političko, ne radi se o tome što označavamo već tko označava. Političko označavanje nije samo stvar govora, već prije svega prethodnog djelovanja, na čemu onaj koji označava tj. politizira, temelji svoju moć. Bez moći, sve se svodi na puku verbalistiku. Međutim, ova primjedba nije odlučujuća. Hättichova studija, premda tradicionalno napisana (“nadovezujući se na Maxa Webera” str. 28), važan je prinos politologizaciji pojmovlja Maxa Webera (u našim okvirima), dopuna prilikom izučavanja ponešto zaboravljenih Beymeo-vih Suvremenih političkih teorija (pose-bice trećeg poglavlja) i moguća osnova za standardizaciju pojmovne aparature. Dojam je, ipak, da ju je trebalo bolje opremiti, prije svega osnovnim podacima o autoru, te popratnom studijom koja bi razjasnila dvije stvari, odnos Hättichova uratka sa sličnim radovima prisutnim na našem tržištu i dosege pojmovne analize u domaćoj politologiji.

Tonči Kursar

Prikaz

Klaus Eder

*The New Politics of Class
Social Movements and Cultural
Dynamics in Advanced Societies*

SAGE, London, 1996., 2. izdanje.

Knjiga Klaus Edera *The New Politics of Class* prvi je put u izdanju SAGE izašla 1993. godine.

U uvodu autor određuje “novu klasnu politiku” kao kompenzaciju klasa i novih oblika kolektivne akcije koji označavaju napredak modernih društava. Ova ideja pretpostavlja da je postojala i nesjedinjnost klasa i kolektivne akcije koju Eder naziva ‘crisis of class politics’.

Klase ne egzistiraju dugo u modernim društvima, ali se kolektivna akcija mijenja relativno u odnosu prema razini klasne strukture koja je reprezentirana socijalnom distribucijom izvora kao što je moć, bogatstvo i kulturni kapital.

Središnja teoretska pretpostavka ovog rada je da kultura osigurava ono što nedostaje između klase i kolektivne akcije. Ono što nedostaje između klase i kolektivne akcije srednja je klasa (‘middle class’). Eder zastupa mišljenje da klase čine ključ za objašnjenje društvenog razvoja. Klase proizvode društvene institucije, kako bi održavale socijalni red i kontrolu pri njihovoj interakciji.

Nova klasna politika usko je povezana s raspravom o krizi klasne politike. Autor raspravlja o klasama i socijalnim pokretima. Stavljaajući klase u okvire teorije društva, raspravlja o onome što nedostaje između klase i kolektivne akcije, te o strukturi. Struktura je proizvedena pozicija koja vrijedi za djelovanje. U ovom slučaju klase

postoje samo za vanjskog gledatelja. Ova objektivizacija ideja o strukturi naročito je dominirala u sociološkoj klasnoj analizi od Marxa do Webera i drugih. Klasna analiza i socio-strukturalna analiza danas su, prema Ederu, skoro postale istoznačnice.

U prvom dijelu knjige, koji ima naslov *Modernizing the notion of class*, autor se bavi dvama pitanjima. Prvo je teorija uloge klasa u proizvodnji moderniteta, a drugo od klase kao historijskog subjekta prema teoretskoj konstrukciji kolektivnih sudionika. U teoriji uloge klasa u proizvodnji moderniteta autor daje kritiku suvremene teorije, socijalnu produkciju suvremenosti, te evoluciju suvremenosti.

Nadalje, autor se bavi teoretskim pristupom kolektivnoj akciji, te mikro, srednjoj i makrorazini analize sudionika kolektivnog djelovanja. Stavljanje sudionika kolektivnog djelovanja natrag u socijalnu teoriju vodi nas ponovo Marxu i marksističkoj teoriji. Pitanje o historijskim sudionicima, smatra autor, empirijsko je. Stavljanje sudionika kolektivnog djelovanja natrag u socijalnu teoriju prisiljava nas da promijenimo individualističke predrasude o postmarksističkoj društvenoj teoriji.

Umjesto da se uzda u temeljite teoretske generalizacije i funkcionalna objašnjenja, socijalna teorija treba dati više sofisticiran prikaz o socijalnoj akciji koja proizvodi socijalnu stvarnost. Kako bi objasnio efekte socijalnih klasa ili grupa na socijalnu stvarnost (koja je projekt praksis teorije), autor smatra da se mora analizirati oblikovanje kolektivne akcije na različitim razinama socijalne stvarnosti, tako da se ide od mikro do makrorazine.

U drugom dijelu knjige naslovljenom *Reconnecting Culture and Class*, autor raspravlja o kulturi i klasi, te klasnoj teoriji kao teoriji društva. Eder se bavi i pitanjima kulture kao karakteristike objektivne klasne pozicije, stvaranjem klasne pozicije, te kulturalnom

tematizacijom klasne strukture. Autor se bavi i socijalnom nejednakošću i klasnom pozicijom, te klasnim subkulturama, pa sve do društvene kritike moralnosti.

U sociološkoj teoriji nejednakosti može se očekivati da se nejednakost odnosi na klasnu strukturu i može se analizirati rasprava o nejednakosti kao put opažanja i interpretacije klasne strukture. Autorov je prijedlog da se jednostavno oblikuje sociološka teorija društvene nejednakosti kao teorija društvene reprodukcije klasne strukture u modernom društvu.

Treći dio knjige nosi naslov *The Theory of New Social Movements. A Challenge to Class Theory?* Pod pojmom 'new social movements' autor razlikuje dva tipa pokreta: kulturne i političke. Kulturnim pokretima pripadaju javni pokreti mladeži, feministički pokreti, te antiindustrijski pokreti, koji traže drugi odnos spram prirodi. Drugom tipu, političkim pokretima, pripadaju antibirokratski i studentski pokreti.

Kulturni i politički pokreti međusobno se razlikuju u orijentaciji prema svojoj društvenoj okolini. Kulturni pokreti suprotstavljaju se sadašnjem društvenom životu. Politički pokreti prigovaraju modernoj državnoj dominaciji.

Pojam 'new social movements' kovanica je Tourainea, a sam je pojam otvorio diskusiju osamdesetih godina. Eder smatra da sociološko zadiranje u nove društvene pokrete mora početi onda kad završi teoretiziranje o njima.

U potpoglavlju *Counterculture Movements against Modernity. Nature as a New Field of Class Struggle*, koje je izmijenjena verzija članka objavljenog u časopisu *Theory, Culture and Society*, 1990. godine — Eder analizira suočene protukulturnih pokreta i naprednih modernih društava, a ta se analiza odnosi samo na Europu (autor isključuje područje Amerike, Rusije i zemalja Trećeg svijeta).

Protukulturni pokreti su poprimili oblik modernih odnosa čovjeka i prirode kao nešto za eksploataciju. To je pokretima dalo novu povijesnu ulogu unutar današnje krize u okolini. Ova je hipoteza, kaže Eder, zasnovana na tri točke:

- da je ova kriza dio općeg procesa modernizacije;
- da kriza potiče oblikovanje novih klasnih granica;
- i da iscrpljenje industrijskog modela razvoja daje protukulturnim pokretima mogućnost da potaknu drugi model ljudskih odnosa s prirodom.

To nam dopušta, smatra Eder, da ocijenimo ideju suvremenosti kao djelomičnu kulturnu tradiciju koja istodobno postoji i kao alternativni modeli suvremenosti. To se tumači time da je moderna kultura zasnovana na dvjema kulturnim tradicijama, koje sadržavaju dva modela kulture i dva modela ljudskog odnosa spram prirodi. To je pokazalo da se dvostruka kulturna tradicija može vratiti do rane moderne Europe (te čak sve do početaka europske kulture). S jedne strane, dominantna je tradicija povezana s industrijalizacijom, a s druge se strane ta tradicija izražava preko romantičkog modela.

U četvrtom dijelu knjige, pod naslovom *New Class Conflicts? The Theory of Middle Class Radicalism*, autor govori o novim socijalnim pokretima i o tome jesu li društvene klase važne kad se govori o društvenim pokretima. Potpoglavlje o važnosti klasa autor započinje pitanjem 'Why should class matter at all?', te preko tumačenja pojmova 'the middle classes' i 'class theory', i Marxove klasne teorije završava konstatacijom 'social class does matter'.

Klaus Eder nudi novu perspektivu za teoriju klasa u suvremenosti. Njegovo mišljenje se zasniva na kritici Bordieua, Tourainea i Habermasa, te izlaže koncepciju klase kao osnovu za

razumijevanje suvremenih društava i društvenih odnosa. Ederov model ponovno oživljava ulogu srednje klase ('middle class'), tradicionalni osnovni problem u analizi klasa i vezu klase sa socijalnom teorijom moći i kapitala. Rezultat je klasna teorija koja uključuje promjenu forme kolektivne akcije i novih društvenih pokreta u suvremenim društvima.

Knjiga Klause Edera *The New Politics of Class* zanimljiva je svima koji se bave teorijama društva, te klasnim teorijama i stratifikacijom, pa se zato ubraja u područje znanstvenog istraživanja društvenih klasa, društvenog razvoja i kulturne dinamike.

Ana Pažanin

Prikaz

George Ritzer

Suvremena sociologijska teorija

Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997., 486 str.

George Ritzer (1943.) je profesor sociologije na američkom sveučilištu Maryland. Poznat je po djelima iz područja sociologije rada i sociologijske teorije. Uz *Suvremenu sociologijsku teoriju* napisao je knjige *Sociology: A Multiple Paradigm Science*, *Toward an Integrated Sociological Paradigm*, *Frontiers of Social Theory: The New Synthesis*, *Methateorizing in Sociology*, *Classical Sociological Theory*, *The McDonaldization of Society* i *McDonaldization Thesis*.

U knjizi *Suvremena sociologijska teorija* Ritzer prezentira istinski suvremenu sociologijsku teoriju, što znači onu koja odgovara biti vremena, a ne onu koja je naprosto sadašnja, nova. Suvremena sociologijska teorija proučava osnovne strukture sociologije uopće, ali

i njezinih različitih komponenata, kao što su temeljna područja, koncepti, metode i druge teorije. U skladu s tim, Ritzer je sastavio knjigu u 10 poglavlja: *Historijska skica sociologijske teorije: rane godine*, *Historijska skica sociologijske teorije: novije godine*, *Strukturalni funkcionalizam, neofunkcionalizam i alternativa konfliktne teorije*, *Varijante neomarksističke sociologijske teorije*, *Simbolički interakcionizam*, *Fenomenološka sociologija i etnometodologija*, *Teorija razmjene i bihevioralna sociologija*, *Suvremena feministička teorija*, *Noviji oblici razvoja u sociologijskoj teoriji*, *Širenje osnovnog problema u suvremenoj sociologijskoj teoriji* i *Dodatak: Metateorija i metateorijska shema za analiziranje sociologijske teorije*. Svako poglavlje ima uvod, klasifikaciju i sažetak te se može čitati zasebno.

Preporučuje se najprije čitanje *Dodatka* (407.-425.) u kojemu se nalazi kratak pregled šireg područja temeljne cjeline već postojećeg znanja u sociologiji. *Dodatak* sadrži Ritzerov izvorni doprinos sociologijskoj teoriji. On smatra da su teorije samo dijelovi širih paradigmi, pri čemu je paradigma fundamentalna slika predmeta unutar znanosti. Sociologija je tako multiparadigmatična znanost jer, s još nekoliko ideja koje imaju potencijal da postanu paradigmom, postoje tri izdvojene paradigme koje dominiraju suvremenom sociologijom. To su paradigma socijalnih činjenica, paradigma socijalne definicije i socijalno-bihevioralna paradigma. Također, Ritzer nudi i konceptualizaciju osnovnih razina socijalne stvarnosti koju čine dva kontinuuma: makroskopsko-mikroskopski i objektivno-subjektivni. Time želi izbjeći pojednostavljenu identifikaciju teorije ili teoretičara sa specifičnom razinom socijalne stvarnosti.

Prvi dio knjige sastoji se od dva poglavlja *Historijska skica sociologijske teorije: rane godine* i *novije godine*. U njima se sumira historija sociologijske teorije kako bi se bolje razumjele suv-

remene teorije s obzirom na njihove rane korijene i historijski kontekst u kojem su nastale. Sociologijske ideje mogu se pronaći već u najranijoj povijesti ljudskoga roda, no sociologija kao distinktivna disciplina nije mnogo starija od jednoga stoljeća. Premda je to vrijeme dalo mnogo definicija pojma sociologijska teorija, ova se knjiga temelji na definiciji da je sociologijska teorija široki sistem ideja koje razmatraju pitanja društvenog života od središnje važnosti.

U prvom poglavlju nabrajaju se društvene i intelektualne snage u razvoju sociologijske teorije. Iako je bilo mnogo društvenih snaga, Ritzer se usredotočuje na prikaz političkih revolucija, industrijske revolucije, rasta kapitalizma, socijalizma, urbanizacije, religijskih promjena i porasta znanosti. Intelektualne snage razmatraju se prema teoretičarima i prema zemlji. Primjerice, ističu se Saint-Simon, Comte i Durkheim u Francuskoj, Marx, M. Weber i Simmel u Njemačkoj, Spencer u V. Britaniji, te Pareto i Mosca u Italiji.

U drugom poglavlju obraća se pozornost na razvoj sociologijske teorije u kasnom 19. stoljeću i u 20. stoljeću, s posebnim osvrtom na SAD. Ranu američku teoriju odlikuje liberalizam i interes za socijalni darvinizam H. Spencera. U tom kontekstu raspravlja se o Sumneru, Wardu, Čikaškoj školi Smalla, Thomasa i Parka te posebno o Cooleyu i Meadu. Nadalje, daje se prikaz djelatnosti Sorokina i Parsonsa te utemeljenja Frankfurtske (ili kritičke) škole. Opisuje se djelovanje C. W. Millsa u Americi 50-ih i 60-ih, te Goffmana. Kratkim prikazom nekih od najvažnijih novijih oblika razvoja u sociologijskoj teoriji, kao što su feministička teorija, strukturalizam, poststrukturalizam, neofunkcionalizam i pokušaji povezivanja mikro i makro teorije, završava se historijska skica sociologijske teorije (3.-77.).

Drugi dio knjige *Glavne teorije*, u koji ulaze poglavlja 3.-10., počinje tre-

ćim poglavljem *Strukturalni funkcionalizam, neofunkcionalizam i alternativa konfliktne teorije*. Prvi dio ovoga poglavlja usredotočen je na strukturalni funkcionalizam koji je tijekom niza godina bio dominantna sociologijska teorija. Proučavaju se radovi Davisa i Moorea, Aberlea i suradnika, Parsonsa i Mertona. Razmatraju se kritike strukturalnog funkcionalizma, koje tvrde kako je on ahistoričan, nesposoban da raspravi problem konflikta i promjene, vrlo konzervativan, zaokupljen socijalnim ograničenjima aktera, teleologičan, tautologičan te da prihvaća legitimacije elita. Potom se razmatraju najnoviji oblici neofunkcionalizma kao nastojanja da se sačuva snaga strukturalnog funkcionalizma, a da se istodobno prevladaju njegove najuočljivije slabosti. Drugi dio trećega poglavlja posvećen je konfliktnoj teoriji kao alternativni strukturalnom funkcionalizmu, posebno Dahr-endorfovu djelu. Uz to, raspravlja se Collinsova djelatnost usmjerena na razvijanje integriranijeg tipa konfliktne teorije. Na kraju, govori se o kritikama konfliktne teorije, od kojih je najvažnija ona koja tvrdi da ta teorija nije vjerna svojim marksističkim korijenima (81.-126.).

U četvrtom poglavlju *Varijante neomarksističke sociologijske teorije* osnovni naglasak je na različitim varijacijama sociologijskih teorija koje bolje odražavaju Marxove ideje. To su ekonomski determinizam, hegelijanski marksizam, kritička teorija, strukturalni marksizam, neomarksistička ekonomska sociologija, historijski usmjeren marksizam i najnoviji oblici razvoja, kao što je marksistička teorija igara. Konstatira se kako Marxov utjecaj nije bio jednoznačan. Naime, budući da je njegova teorija sveobuhvatna, razni su teoretičari mogli tvrditi da rade u skladu s usmjerenjima koja nalaze u Marxovu radu. U biti, iako mnogi od njih tvrde kako su pravi nasljednici Marxove teorije, među njima ostaje mnogo nepremostivih razlika. Ritzer zaključuje kako je suvremena marksistička sociologijska teorija živa, kontroverzna, ponekad

konfuzna te predviđa da će najvjerojatnije i dalje nastaviti privlačiti pažnju velikoga broja sociologa (127.-177.).

U petom poglavlju *Simbolički interakcionizam* daju se osnovni historijski korijeni simboličkog interakcionizma, raspravlja se o suvremenom simboličkom interakcionizmu, teorijama G.H. Meada i Blumerovu metodologijskom principu. Značaj simboličkog interakcionizma se smanjuje, no još nije nestao. Da bi postao adekvatniji tip sociologijske teorije, simbolički interakcionizam se mora orijentirati na proučavanje malih, ali i širih socijalnih fenomena. Ritzer drži orijentaciju na globalnije strukture važnijim zadatkom simboličkog interakcionizma (179.-211.).

U šestom poglavlju *Fenomenologijska sociologija i etnometodologija* tematiziraju se dvije teorije o kojima se najviše raspravlja u suvremenoj sociologijskoj teoriji — fenomenologija i etnometodologija. Neki smatraju da postoje uvjerljivi razlozi zbog kojih se o tim teorijama može raspravljati u cjelini. Ritzer ih pak vidi kao dvije teorijske komponente paradigme socijalne definicije. To se može vidjeti iz toga što etnometodolozi naglašavaju značaj empirijskih istraživanja, dok se fenomenolozi koncentriraju na proučavanje “komadića mišljenja”; etnometodolozi se orijentiraju na akciju i interakciju, dok su fenomenolozi više zaokupljeni sviješću i kulturom; etnometodolozi naglašavaju slobodu aktera, dok fenomenolozi aktere vide kao ograničene entitete. Ritzer raspravu o fenomenologiji i etnometodologiji počinje s nekoliko Husserlovih ideja, nastavlja raščlambom Schützova četiri osnovna područja društvenoga života: *vorwelta*, *folgewelta*, *umwelta* i *mitwelta*, te kulturnih snaga u svijetu života. Zatim razmatra Schützovu razliku između *mi-odnosa* i *oni-odnosa*. U tom poglavlju raspravlja također o nekoliko osnovnih koncepata etnometodologije — konceptu prikazivanja, indeksnosti, principu “i tako dalje”, dokumentarnoj metodi i važnosti upot-

rebe prirodnoga jezika. Poglavlje završava raspravom o mogućnosti integriranja etnometodologije sa širim socijalnim teorijama (213.-261.).

Sedmo poglavlje *Teorija razmjene i bihevioralna sociologija* daje prikaz tih dviju sociologijskih teorija, iako se teorija razmjene i bihevioralna sociologija nadahnjuju psihologijom, ali i ekonomijom. U svojim najekstremnijim oblicima one oštro odbacuju sve druge sociologijske teorije. Najveća pozornost u ovome poglavlju daje se Skinneru i njegovu biheviorizmu u teoriji razmjene, zatim se razmatra teorija razmjene *per se*, i to onako kako je predstavljena u djelu dvojice najznačajnijih predstavnika Homansa i Blaua. Poglavlje završava razmišljanjima o trenutnom statusu i budućem razvoju bihevioralne sociologije i teorije razmjene, kao i socijalno-bihevioralnoj paradigmi uopće. U ovom poglavlju ključnu ulogu ima Ritzerova shema multiple paradigme kojom on pokušava srediti kompleksnu povezanost što postoji između socijalnog biheviorizma i drugih socioloških paradigmi (263.-296.).

Osmo je poglavlje *Suvremena feministička teorija* novina u suvremenoj sociologijskoj teoriji. Valja naglasiti kako je ovo poglavlje rad Patricije Madoo Lengermann i Gill Niebrugge-Brantley, dva stručnjaka za feminističku teoriju. One najprije raspravljaju osnovna teorijska pitanja i historijske korijene feminizma, a potom varijante suvremene feminističke teorije. Na kraju, utemeljuju suvremenu feminističku sociološku teoriju. Feministička sociološka teorija izrasta iz opće feminističke teorije, ali se grana u disciplinu o žena-ma, koja razvija sistem ideja o ljudskom životu što oblikuju ženu kao predmet i subjekt, djelatnicu i znalca. Autorice zaključuju da sve što su rekly o ženama može vrijediti i za sve subordinirane ljude u nekim paralelnim, no ne i u identičnim situacijama. Za-vršno pitanje u okviru feminističke sociološke teorije postavlja sljedeću dilemu: može

li se i nadalje zadržavati u okvirima postojećih disciplinarnih kategorija kako bi se opisao i objasnio svijet, ili se moraju kreirati novi koncepti uko-liko se želi opisati i objasniti svijet viđen očima subordiniranih, hendikepiranih i često nevidljivih članova društva (297.-343.)?

Deveto poglavlje *Noviji oblici razvoja u sociologijskoj teoriji* posvećeno je raspravi o mnogim teorijama koje još nisu podrobnije ispitivane u ovoj knjizi — teoriji akcije, sistemskoj teoriji, strukturalizmu i poststrukturalizmu, teoriji mreže i egzistencijalističkoj teoriji. Značenje nekih teorija raste, a nekih postupno — barem za sada — blijedi. Ritzer zaključuje kako sociološke teorije nikada potpuno ne nestaju, već se samo povlače ili jačaju u svojoj popularnosti (345.-386.).

U desetom poglavlju *Širenje osnovnog problema u suvremenoj sociologijskoj teoriji* daje se prikaz radova od kojih je najveći broj objavljen osamdesetih godina, a koji se na jedan ili drugi način bave povezanošću mikro i makro razine u sociologiji. Posebno su zapaženi Giddensova teorija “strukturalizacije”, Habermasova integracija akcijske i sistemske teorije te Alexanderova integracija akcije i rada. Usprkos mnogim poteškoćama, očekuje se da će se sociologijska teorija nastaviti i nadalje razvijati prema jačanju konsenzusa i prikupljanju znanja o problemu povezanosti mikro i makro razine kao središnjem problemu sociologijske teorije (387.-406.).

U knjizi *Suvremena sociologijska teorija* predstavljene su i biografske skice Ibn Khalduna, Comtea, M. Webera, Simmela, S. Freuda, Spencera, Parka, Sorokina, Millsa, Durkheima, Mertona, Marxa, Althussera, Poulantzasa, Wallersteina, Meada, Goffmana, Schütza, Homansa, Bernard, E. Smith, Parsonsa i Blaua. Uz to, studij *Suvremene sociologijske teorije* olakšava 14 slikovnih prikaza, kazalo imena (469.-476.) i kazalo pojmova (477.-486.), a na daljnju

lektiru upućuje bogata bibliografija (425.-467.).

Knjiga *Suvremena sociološka teorija* doživjela je tri izdanja. U njoj George Ritzer lako razumljivim stilom pisanja i ne štedeći na primjerima nudi metodološko-didaktički pregled sociološke teorije i tako daje egzemplarni uvod u metode istraživanja i spoznaje u sociologiji. Na hrvatski jezik najnovije izdanje iz 1992. godine preveo je Ognjen Čaldarović. On nije imao opaski na tečnosti u prevodenju. Odlukom Senata Sveučilišta u Zagrebu, knjiga je prihvaćena za udžbenik.

Suvremena sociološka teorija Georgea Ritzera nudi širok spektar teorija i preporučuje se za studij svim studentima socijalnih znanosti. Onima, pak, koji se bave istraživanjem u socijalnim znanostima, knjiga može biti poticaj da se upute prema novim teorijskim perspektivama.

Petar Cvekan

Prikaz

Paul Colomy (ur.)

The Dynamics of Social Systems

Sage Studies in International Sociology Series, Vol. 42. London, 1992.

The Dynamics of Social Systems, zbornik je koji je uredio Paul Colomy, a čije je izdavanje potpomoglo Međunarodno sociološko udruženje (International Sociological Association, ISA).

Zbornik je tematski podijeljen na dva dijela: prvi, pod naslovom *Dynamics systems and social change* i drugi, pod naslovom *The problem of societal integration*.

Neofunkcionalizam može biti djelomično shvaćen kao odgovor na promjene intelektualnog pravca u sociološkoj zajednici i značajan za razvoj u socijalnoj i političkoj okolini. Ali struktura i dinamika sociološke zajednice također su pridonijeli pojavi neofunkcionalizma. Neofunkcionalistički istraživački programi izašli su iz područja koja uključuju sociologiju kulture, društvene promjene, zanimanja i nejednakost, političku sociologiju, masmedije i ekonomsku sociologiju, feminističke studije. Pojam *neofunkcionalizam* nije izmišljen kako bi opisao razvoj teorije, već da odredi rasprostranjenost intelektualnog kretanja.

U prvom članku pod naslovom *Neofunctionalism and the Theory of the Social System* Bernard Barber raspravlja, kako i sam naslov kaže, o neofunkcionalizmu i teoriji socijalnog sistema. Autor navodi četiri teoretska problema koja je naveo i u tekstu iz 1956. godine, a koji je objavljen u *American Sociological Review*, pod naslovom *Structural-functional analysis: some problems and misunderstandings*. Problemi su sljedeći:

1. Teoretski status strukturalno-funkcionalne analize;
2. Sažetak i konkretna analiza;
3. Struktura, proces, promjena;
4. Ideološke karakteristike.

Autor također izražava nezadovoljstvo, jer je neofunkcionalizam više pozornosti posvetio Parsonsovoj teoriji akcije, nego njegovoj teoriji sistema. Sociologija treba strukturirati sistem samostalne teorije socijalnog sistema koji će reducirati, a ne eliminirati pojedine fundamentalne nedostatke u suvremenoj sociološkoj analizi.

Richard Muench u članku *The Dynamics of societal Communication* (koji je izvorno napisan na njemačkom jeziku, a na engleski ga je preveo Neil Johnson) objašnjava da moderna zapadna kultura živi u napetosti između ideja i stvarnosti. Komunikacija upućuje

na rastući broj rasprava koje se javljaju preko sistemskih granica.

Frank J. Lechner u članku *Against Modernity: Antimodernism in Global Perspective* predstavlja intelektualne i praktične izazove. Članak je u ranijoj i dužoj verziji prezentiran 1990. godine na skupu Međunarodnog sociološkog udruženja (ISA) u Madridu. Autor želi istražiti što je značaj suvremenosti u podupiranju činjenica na globalnom planu i argumentiranje kako nas globalni povratak u društvenu znanost prisiljava da razmislimo o značenju suvremenosti.

Članak *Incomplete Differentiation: New Forms* Samuela J. Suracea razrađuje segment teorije razlikovanja koji nije dobio pozornost koju zaslužuje.

Duane Champagne u članku *Trans-societal Cultural Exchange within the World Economic and Political System* objašnjava proces ekonomskog udruživanja i političke dominacije. Procesi promjene su mnogo složeniji nego što nam svjetski sistem i geopolitički argumenti dopuštaju da vjerujemo. Razumijevanje socijalne promjene ne znači samo analize geopolitičkog i svjetskog sistema, nego i analize transdruštvene razmjene — distribucija i primanje načina kulturne legitimacije i institucionalnih modela. Ipak, smatra autor, veće su mogućnosti za tumačenje primjera društvene promjene kad se transdruštveni odnosi analiziraju u međusobnoj zavisnosti s odnosima u institucionalnom razlikovanju i solidarnosti.

Drugi tematski dio zbornika nosi zajednički naslov *The Problem of Societal Integration*, a započinje člankom Marka Goulda *The New Racism in United States Society*. U ovom članku autor je pokazao posljedice liberalne socijalne teorije, te neočekivane posljedice ravnopravnih socijalnih vrijednosti. Autor tumači da će ravnopravne, individualističke, univerzalističke vrijednosti voditi prema pogoršanju rasističkih vjerovanja unutar društva, gdje rasa služi

za svrstavanje po hijerarhijskim pozicijama (inferiornim i superiornim) i gdje diskriminacija nastaje u crnačkim zajednicama zbog plaćenog rada, jer je iznos plaćen za taj rad manji od onoga naplaćenog za jednaki rad u bjelačkim zajednicama.

Miriam M. Johnson u članku *Liberalism and Gender Equality: Problems of Social Integration* ističe problem uključenosti žena u liberalna društva. Autorica također ističe kako iskreno uključenje žena u ideju samog liberalizma mora uključiti i 'materinske' vrijednosti koje podrazumijevaju odgovornost i brigu. Upotrebljavajući neofunkcionalistički tip analize, autorica objašnjava problem razlike između uloge žene i uloge majke. Kad govori o muško-ženskim odnosima, naglašava da ne govori o uništenju obitelji, već se zalaže za stvarnu ravopravnost tih odnosa. Na kraju iznosi poglede afričko-američkih feministkinja, koji bi trebali pridonijeti održanju na životu modela koji bi pokazao kako 'maternal vision' može biti raeliziran unutar liberalnog okvira.

Leon Mayhew u članku *Political Rhetoric and the Contemporary Public* daje objašnjenje pojmova političke retorike i političke debate u odnosu spram javnosti, to jest publike. Također analizira govore, navodeći razlike, Woodrowa Wilsona i Georga Busha, daka-ko na teoretskoj razini, objašnjavajući time pojam političkog govorništva prije i poslije pojave elektronskih medija.

U članku *Citizenship, Social Change and the Neofunctionalist Paradigm* Bryan S. Turner daje kritički osvrt na Talcotta Parsonsa i njegovo djelo *The Social System* (1951.), te objašnjava pojmove poput građanskog prava, socijalne promjene i neofunkcionalističke paradigme.

Posljednji članak u zborniku nosi naslov *Neocorporatism, Social Integration, and the Limits of Comparative Political Sociology*, a napisali su ga

David Sciulli i Sally Bould. U članku se raspravlja o neokorporativizmu, socijalnoj integraciji i granicama komparativne političke sociologije. Oni govore i o tome kako sociolozi politike raščlanjuju moderne nacije-države na one u kojima dominiraju autoritarne strukture i one koje sadržavaju liberalno-demokratske i socijalno-demokratske strukture.

Zbornik *The Dynamics of Social Systems* zasniva se na funkcionalizmu kao ključnoj tradiciji. U knjizi se nude i kritički osvrti na cjelokupnu funkcionalističku tradiciju, a posebno na Talcotta Parsonsa. Autori u zborniku raspravljaju o nejednakosti između muškaraca i žena, između ljudi različitog etničkog porijekla. Posljednja poglavlja se bave građanskim pravom i demokracijom. Zbornik se, također, bavi pitanjima vezanim za politiku, rasu, socijalnu teoriju, socijalne promjene, te se tako svrstava u područja socijalne dinamike, socijalne integracije, političke retorike i političke sociologije.

Ana Pažanin

Prikaz

Henry Kissinger

Diplomacy

Simon & Schuster, New York
1994., str. 912

Autor ove monumentalne knjige, Henry Kissinger, svjetski je poznata osoba. U mladim danima ostvario je zapaženu akademsku karijeru, bio je kritičar američke vanjske politike, zatim je u Washingtonu služio predsjednicima Nixonu i Fordu (savjetnik predsjednika za nacionalnu sigurnost, državni tajnik), 1973. godine dobio je Nobelovu nagradu za mir, postao medijska zvijezda i utjecajni poslovno-politički savjetnik. Knjiga je posvećena službenicima Fo-

reign Servicea SAD, čiji profesionalizam i odanost održavaju američku diplomaciju. Autor nam pokazuje što je diplomacija, kako se njenim umijećima stvara svijet u kojem živimo, pruža uvid u vlastite interpretacije povijesti i piše o osobnom iskustvu (daje nam intimne portrete de Gaullea, Nixona, Mao Ce Tunga, Ču En Laja, Reagana i Gorbačova, te nas upoznaje sa detaljima pregovora koje je vodio i objašnjava razlike u nacionalnom stilu vođenja diplomacije). Knjiga je sveobuhvatan prikaz evolucije diplomacije koji obuhvaća vremensko razdoblje od 17. stoljeća do današnjih dana. Podijeljena je na trideset i jedno poglavlje.

Knjiga počinje i završava poglavljima naslovljenim "Novi svjetski poredak". U svakom stoljeću, smatra autor, postoji zemlja koja prema nekom prirodnom zakonu oblikuje međunarodni sustav prema vlastitim vrijednostima. Treći puta u ovom stoljeću to je SAD, ali se prvi put ne može niti povući, niti dominirati njime. Autor smatra da će za nekoliko desetljeća u novom međunarodnom prostoru doći do jednakosti na vojnom polju, a još će očitije to biti u ekonomiji, gdje se već sada smanjuje američka dominacija. Međunarodni sustav 21. stoljeća bit će označen kontradikcijama — fragmentacija nasuprot rastućoj globalizaciji. Postojat će najmanje šest velikih sila — SAD, Europa, Kina, Japan, Rusija i vjerojatno Indija; puno država srednje veličine i jakosti, te male države. Nikada prije glavni centri moći nisu bili raspoređeni po cijelom globusu, tako da će novi poredak trebati izgraditi državnicima različitih kultura. U trenutku pisanja knjige autor ne može predvidjeti koja će sila najviše prijetiti novom svjetskom poretku — Rusija, Kina ili fundamentalistički islam. Autor analizira pojedinačno svaku od navedenih sila. Rusiju smatra zemljom opsjednutom nesigurnošću, kojom analitičari često objašnjavaju ruski ekspanzionizam (ruski pisci objašnjavaju ga mesijanskim pozivom). Rusija je uvijek imala ulogu u

europskoj ravnoteži, ali nikada nije bila emocionalno dio nje. Kissinger smatra da postkomunistička Rusija treba identificirati svoj identitet, pomaknuti centar djelovanja na istok i postati aktivniji sudionik azijske diplomacije. Rusija će uvijek biti bitna za svjetski poredak, a da bi postala i ozbiljan partner u njegovoj izgradnji, mora se disciplinirati i stabilizirati. Dugoročan mir ovisi o ruskim reformama, a kratkoročan o tome hoće li ruska vojska ostatu kod kuće i prvi put u povijesti posvetiti se razvoju nacionalnog teritorija. Japan će u novom poretku preispitati svoje povjerenje u samo jednog saveznika, postat će osjetljiviji na azijsku ravnotežu snage, poželjet će autonomniju vanjsku politiku. SAD će biti prve među jednakima i autor zaključuje da bi trebale održavati dobre odnose s Japanom i Kinom, te biti vojno prisutne u Aziji. NATO će ostatu glavna institucija koja veže SAD i Europu, ali će se izmijeniti tradicionalni odnosi. Smatra kako je nužno da SAD budu prisutne u Europi, jer bi u protivnom kasnije, kad bi došlo do te potrebe, bilo nepovoljnije za obje strane. Uviđa i opasnost stvaranja dviju vrsta granica u Europi (garantirane i negarantirane). Autor ističe kako su međunarodni odnosi prvi put istinito globalni i kako se neke teme mogu rješavati jedino u tim razmjerima (nuklearna proliferacija, zaštita okoliša, populacijska eksplozija i ekonomska međuzavisnost).

Povijest diplomacije od 17. do 20. stoljeća, prva je velika cjelina koju autor obrađuje u knjizi (pog. 3-6). Kissinger preuzima spoznaje iz svojih prijašnjih radova (*Obnovljeni svijet: Metternich, Castlereagh i problemi mira 1812-22, Bijeli revolucionar: Razmišljanje o Bismarcku*) i nadopunjuje ih novim videnjima. Kardinala Richelieua smatra ocem modernog državnog sustava, osobom koja je osmislila koncept *raison d'état* (kojim dobrobit države opravdava upotrebu svih sredstava), državnika koji je stavio francuski nacionalni interes ispred vlastite religioznosti i tako

odgodio ujedinjenje Njemačke za dvjesto godina. Zato zaključuje kako je ujedinjenje Njemačke prekasno ostvareno, te zbog toga Njemačka nije stekla dovoljno iskustva u obrani vlastitoga nacionalnog interesa. To je proizvelo najveće tragedije dvadesetog stoljeća. Europski sustav ravnoteže sile izrastao je iz principa organiziranja koalicija protiv države koja ugrožava ravnotežu na bilo koji način. Kissinger navodi Williama od Orangea kao osobu koja je osmislila politiku održavanja ravnoteže snaga, izvukla Veliku Britaniju iz izolacionizma te je pretvorila u čimbenika održavanja ravnoteže. Autor nas upozorava na paralele između Velike Britanije i SAD, koje kao otočne zemlje izlaze iz svog izolacionizma kad se u Europi poremeti ravnoteža. Bečki kongres (1815.) stvorio je novi međunarodni poredak, iza kojeg slijedi razdoblje najdužeg mira u Europi. Stvara se kongresna diplomacija, a Velika Britanija se vraća svojoj politici, označenoj kao *splendid isolation*. Nakon Krimskog rata dolazi do propasti Metternichova sustava, a *raison d'état* zamjenjuje nova realnost — realpolitika. Autor opisuje akcije Napoleona III. i Bismarcka, dvojice najvećih revolucionara toga razdoblja. Napoleon je, ističe Kissinger, postao revolucionarom protiv svoje volje, a prezentira trend usklađivanja politike s javnim mnijenjem. Vodio je vanjsku politiku u stilu modernih političara koji mjere uspjeh po reakciji večernjih vijesti na televiziji. Želio je impresionirati publiku, a rezultati su mu bili kratkotrajni i trenutačni. Bismarck je, naprotiv, bio konzervativni revolucionar, osoba koja je uspjela stvoriti Njemačku — državu koja je preživjela poraz u dva svjetska rata, dvije strane okupacije i dvije generacije kao podijeljena zemlja. Godine 1878. održan je Berlinski kongres, te uskoro, zaključuje autor, Bismarckova kabinet-diplomacija postaje nekompatibilna s vremenom i javnim mnijenjem, a njegovi diplomatski manevri prekomplirani.

U poglavlju “Prekretnica” (2. pog.) autor analizira početak dvadesetog stoljeća i djelatnost Theodora Roosevelta i Woodrowa Willsona. Iako državnici suprotnih osobnosti, obojica su prepoznali važnost uloge SAD-a u međunarodnoj zajednici. Roosevelt je, zaključuje autor, bio sofisticirani analitičar ravnoteže snaga, koji je uspio najbolje od svih predsjednika definirati američku ulogu u svijetu u terminima nacionalnih interesa. Za Roosevelta, mir nije bio prirodno stanje, pa se danas na njega ne poziva niti jedna američka vanjsko-politička škola, te autor pretpostavlja da je Roosevelt živio stoljeće prerano ili prekasno. Naprotiv, Willson je bio predsjednik koji je vjerovao da SAD treba po svijetu širiti vlastite principe, te da isti principi trebaju voditi pojedinca i državu. Autor se kritički odnosi prema Wilsonovim idejama, Ligi naroda i kolektivnoj sigurnosti koje su mogle funkcionirati jedino kad bi sve države jednako vidjele prijetnju i željele joj se oduprijeti. Ali to se nikada nije dogodilo, od 1935. i osvajanja Abesinije do 1992. i Bosne. Ne slaže se s idejom da mir ovisi prije svega o pro-moviranju demokratskih institucija (što je i dan danas pečat vanjske politike SAD) i da je dužnost SAD odupiranje agresiji u ime pravnih vrijednosti, a ne interesa.

Druga velika cjelina obuhvaća razdoblje prve polovice 20. stoljeća i tri povijesna razdoblja: razdoblje oko Prvog svjetskog rata (pog. 7-10); međuratno razdoblje (pog. 11-14) i razdoblje Drugog svjetskog rata (pog. 15-16). U tom dijelu knjige Kissinger opisuje situaciju i kritički iznosi svoj sud o Europi početkom 20. stoljeća. Dvije stotine godina Njemačka je bila žrtva europskih ratova i u tom trenutku želi izbjeći ponavljanje povijesti. Novi car William II. započinje voditi novu globalnu politiku (*weltpolitik*). Prvi svjetski rat započinje zbog neusklađenosti vojne i političke strategije, a ravnoteža sila propada, jer političke vode nisu niti pokušale sazvati međunarodnu konferenciju i riješiti probleme. Posljedice su

bili socijalni nemiri, ideološki konflikti i Drugi svjetski rat. Versajska konferencija održana 1919. postigla je posve suprotne ciljeve; trebala je fizički oslabiti Njemačku, ali ju je naprotiv geopolitički ojačala, te je, dugoročno gledano, Njemačka stekla najbolju poziciju da dominira Europom. Stvorena je Poljska koja je postala najveća prijetnja sigurnosti Europe (smetala je Njemačkoj i Rusiji), te Jugoslavija u kojoj su Srbi i Hrvati prvi put bili u istoj državi (račun je stigao 1941. i 1991.). Najveća slabost Versajskog mira, po Kissingeru, bila je psihološka, jer ga je većina smatrala nepravednim, kršilo se proklamirano pravo na samoodređenje (zabrana ujedinjenja Njemačke i Austrije), a zasigurno najveća pogreška je bio članak 231. po kojem je Njemačka bila jedini krivac za izbijanje rata. Versajski sustav je vrlo brzo propao, a jedan od važnijih uzroka bila je suradnja Njemačke i SSSR, koju su kratkovidni političari Zapada mogli spriječiti.

Međuratne događaje Kissinger sagledava na sljedeći način: Njemačka je jedina država koja vodi dugoročnu politiku, priznaje zapadne, ali ne i istočne granice; Streseman koristi neslaganje Francuske i Velike Britanije te vodi politiku ispunjenja; Hitler želi sve ostvariti za svoga pretpostavljeno kratkog života, a zapadni političari vjeruju da će se zaustaviti kad ispravi sve nepravde Versaillesa; Churchill uviđa opasnost, ali nitko ga ne sluša; Staljin ideologiju stavlja u službu realpolitike i čeka tko će više ponuditi za savezništvo ili neutralnost (nije vidio nikakvu razliku između demokrata i fašista). Inače, navodi autor, rani su boljševici smatrali kako uopće ne trebaju voditi vanjsku politiku, dok su kasnije ponudili ideju o miroljubivoj koegzistenciji. Zanimljiva je i njegova napomena kako niti jedan sovjetski ministar vanjskih poslova (osim Gromika) nije bio član Politburoa, tako da su ga mogli žrtvovati.

Franklin Delano Roosevelt, zaključuje Kissinger, bio je kombinacija poli-

tičkog manipulatora i vizionara, osoba koja je napustila izolacionističku politiku i Ameriku vratila u međunarodnu zajednicu. Rezultat je bio pobjeda saveznika u Drugom svjetskom ratu. Tijekom samog rata saveznički vođe su zastupali različite poglede o miru, utemeljene na povijesnom i nacionalnom iskustvu svoje države. Churchill je želio obnoviti ravnotežu sile i još za rata pregovarati o poslijeratnom poretku. Bojao se mogućega sovjetskog utjecaja i želio je da zapadni saveznici oslobode što veći dio Europe, te da se što hitnije otvori drugi front. To se nije ostvarilo i Staljin se dočepao istočne Europe, čime autor obrazlaže porijeklo hladnog rata. Roosevelt nije želio raspravljati o poslijeratnom uređenju svijeta sve dok se ne ostvari pobjeda, što je Staljinu izuzetno odgovaralo, budući da je htio proširiti sovjetski utjecaj u Europi. Kissinger vjeruje da je to bila fatalna odluka, koja je zapečatila sudbinu Europe i obrazlaže je osnovnim pregovaračkim pravilom, kako se o miru raspravlja za vrijeme trajanja rata. Roosevelt je predlagao koncept kolektivne sigurnosti sa četiri policajca, te je 1945. na Jalti dao Staljinu dozvolu na interesnu sferu u sjevernoj Kini, da bi ga privolio na participaciju SSSR-a u UN. Staljinovom prijevaram saveznici su se sastali u Berlinu, a ne u Dresdenu, i tako je rat završio geopolitičkim vakuumom.

Treća velika cjelina — razdoblje poslije Drugog svjetskog rata, podijeljena je na šest tematskih dijelova. Prvi tematski dio je hladni rat (pog. 17-20). Godine 1946. Churchill najavljuje spuštanje “željezne zavjese”, dok se u Americi sukob između dva bloka doživljava kao borba između dobra i zla, do koje dolazi zbog nemoralnosti sovjetskog vodstva, a ne zbog preplitanja nacionalnih interesa. SAD želi transformirati sovjetsko društvo i ne želi pregovarati sve dok SSSR ne promijeni ideologiju. Godine 1947. izašao je u *Foreign Affairsu* članak “Izvori sovjetskog ponašanja”, autora “X”

(kasnije se saznalo da je to bio George F. Kennan) u kojem se predviđa sudbina SSSR-a (budući da sustav nikada nije legitimno preselio vlast, kada se sruši KP nestat će jedinstvo i efikasnost, te će SSSR tako od jedne od najjačih sila postati jedna od najslabijih država). Kissinger nam na tom mjestu (pog. 18) objašnjava značajno političko načelo o američkom društvu — važno je kako su “stvari” zapakirane. NSC-68 bio je službeni dokument strategije hladnog rata u kojem su nacionalni interesi objašnjeni moralnim principima. Autor nas upoznaje i s aktivnošću realista (Lippman — psihološko i geopolitičko prerastezanje SAD-a; Churchill — treba pregovarati sada kad smo najjači; Wallace — SAD nema moralnog prava voditi ovakvu politiku), koji su bili protivnici i kritičari filozofije zadržavanja. Sjeverna Koreja je 1950. napala Južnu Koreju. Politička i strategijska doktrina SAD jednostavno je ignorirala mogućnost agresije ovakve vrste. Ponovno se upotrebljava isti scenarij: SAD ne želi intervenirati u dalekoj zemlji, već se započinje boriti protiv uvrede čitavog slobodnog svijeta. Autor zaključuje kako je to bio ograničeni rat bez odgovarajuće doktrine (koju će kasnije sam osmisliti), u kojem politički i vojni ciljevi SAD nisu bili koordinirani. Najvećim gubitnikom smatra SSSR, a ne SAD i Kinu, jer je nakon Koreje NATO, umjesto političke, postao vojna organizacija (prva u povijesti SAD, ali to se objašnjavalo čuvanjem načela, a ne teritorija). Na tom mjestu (pog. 19) Kissinger postavlja važno pitanje: Ako je agresoru najgore što mu se može dogoditi status quo ante, kako spriječiti daljnje agresije?

Drugi tematski dio posvećen je najvećim krizama poslijeratnog razdoblja — sveska kriza, pobuna u Mađarskoj, berlinska kriza (pog. 21-23). Jedna od ključnih godina toga razdoblja bila je 1956. — godina velikih kriza koje su transformirale poslijeratne međunarodne odnose. Kissinger kritizira vanjsku politiku SAD, koje su se tijekom sveske

krize borile protiv vlastitih saveznika i tako pomogle Naseru. Ali niti nakon te krize ne dolazi do poboljšanja odnosa između SAD-a i nesvrstanih. Nesvrstani nisu doživjeli SAD kao silu koja im je pomogla, već Nasera kao heroja koji je uspio nahuškati jednu supersilu protiv druge. Hruščov je ponašanje SAD isto tako doživio kao slabost, a ne kao visokomoralno načelo. Najveća je posljedica ove krize bilo to što su Francuska i Velika Britanija izgubile status velikih sila. SSSR je iskoristio situaciju i ugušio pobunu u Mađarskoj, kojom se tražilo uništenje komunizma. Kissinger analizira ponašanje zapadnih saveznika i zaključuje da su se ponijeli kao slučajni promatrači događaja, te da snose dio odgovornosti za posljedice. Smatra da nisu trebali ići u rat, ali da su mogli uvesti barem političke i ekonomske sankcije protiv SSSR-a. Autor uvida neusklađenost načela i ponašanja SAD i obrazlaže je činjenicom — SAD ne želi riskirati za nešto što direktno ne ugrožava njezin nacionalni interes. Do gradnje zida Berlin je bio rupa u “željeznoj zavjesi”, budući da se moglo emigrirati podzemnom željeznicom. SSSR je zbog toga želio pregovore, ali su ih Adenauer i De Gaulle odbili. Vrhunac netrpeljivosti između supersila nastupio je 1963. — godini kubanske raketne krize, kojom je Hruščov želio poboljšati sovjetsku poziciju na pregovorima oko Berlina (problem je djelomično riješen 1971. četverostranim dogovorom, a potpuno 1989. rušenjem Berlinskog zida). Autor u tom kontekstu ističe važnost De Gaullea, državnika koji preokreće Richelieuovu politiku i želi prijateljstvo s Njemačkom (priznat će joj ekonomsku i vojnu moć, podržati ujedinjenje, a zauzvrat Njemačka će priznati francusko političko vodstvo u Europi).

Treći dio poslije ratnog razdoblja odnosi se na 24. poglavlje. Nakon Sueza, Francuska i Velika Britanija izvukle su različite zaključke. Prva je željela još veću samostalnost, a druga se još više vezala za SAD (prelazi iz statusa sile u

status utjecaja na američku vanjsku politiku). Europa želi slobodu akcije, a ne nametanje rješenja. Kissinger je svjesan činjenice da SAD još moraju naučiti izbjegavanu i tešku lekciju — narodi surađuju kroz duže vremensko razdoblje samo onda kad dijele zajedničke političke ciljeve.

Vijetnam je obrađen u četvrtom dijelu (poglavlje 25-26). Nakon Kine, SAD ne želi daljnju komunističku ekspanziju. Autor obrazlaže tada aktualnu domino teoriju po kojoj je Indokina bila ključ jugoistočne Azije. Zaključuje kako ona nije bila točna (u Vijetnamu su se SAD borile protiv surogatovog surogata), jer danas znamo da se Kina tada najviše bojala SSSR-a, a Vijetnam Kine. Autor nas upoznaje s fenomenom politike SAD, da predsjednici koji izgledaju najbezazlenije često ispadnu najkompleksniji državnici, primjerice Eisenhower i Reagan. Opisujući vođu Južnog Vijetnama Diema, autor iznosi zanimljivo opažanje. Lideri pokreta oslobođenja tipično su nedemokratske osobe. Tijekom godina zatvora i egzila sanjaju o promjenama koje će uvesti kad dođu na vlast. Humanost nije njihov atribut, žele biti heroji i nisu ugodno društvo. Nastavljajući analizu, razmatra ulogu Kennedyja, kojeg smatra državnikom koji je vitalni interes SAD-a vidio u borbi protiv komunizma, ali je dozvolio da SAD ponovno naprave istu pogrešku. Južni Vijetnam su željeli načiniti svojom replikom, što je bilo nemoguće zbog različitih vrijednosti koje su vrijedile u tim društvima. Sjeverni Vijetnam je bio uvjeren u pobjedu, svjestan činjenice da je više Vijetnamaca nego Amerikanaca bilo spremno umrijeti za Vijetnam.

Peti dio je jedan od najinteresantnijih, jer u njemu autor opisuje razdoblje vlastite aktivnosti u stvaranju američke vanjske politike. Poglavlja “Izvlačenje iz Vijetnama” (27), “Vanjska politika kao geopolitika — Nixonova trokut-diplomacija” (28) i “Detant i njegovo nezadovoljstvo” (29), opisana su

veoma atraktivno i sadržajno se poklapaju sa Kissingerovim *Memoarima*. Autor iznosi vlastite zaključke, utemeljene na činjenici da je sam bio sudionik događaja. Iznosi sud da je SAD želio u Vijetnamu dvije nekompatibilne stvari — časno povlačenje i da se rat završi, a da SAD ne kapituliraju. Pronađeno je nesretno rješenje — vijetnamizacija rata. Kissinger nam opisuje javne i tajne pregovore koje je vodio sa Sjevernim Vijetnamom, Kinom, SSSR-om i drugima. Brani SAD, zapravo Nixona i sebe, glede optužbi širenja rata na Kambodžu. Nixona vidi kao osobu koja je vodila vanjsku politiku u skladu s nacionalnim interesima i SAD vratila svijetu realpolitike. Objašnjava nam teoriju spajanja, selektivnog popuštanja napetosti, razlike u vođenju diplomacije, bliskoistočnu diplomaciju, SALT, KESS. Američko otvaranje Kini je, vjeruje autor, školski slučaj za istraživanje važnosti uloge pojedinca (ličnosti) u vođenju vanjske politike. Kritizira uvjerenje koje vlada u Americi da je međunarodna okolina nebitna, te da se sve američke želje mogu ostvariti unilateralno, tj. da ne zahtijevaju ništa više nego američku objavu.

Posljednji dio međuratnog razdoblja obrađuje razdoblje vladavine Reagana i Gorbačova (pog. 30). Prvi put u povijesti, zaključuje autor, jedno se veliko carstvo raspalo bez rata, jednostavno se prerasteglo, a i Gorbačov nije imao sreće u nekim bitnim potezima. Reagana ocrtava kao osobu bez znanja o povijesti i vanjskoj politici, ali čije su osnovne vanjskopolitičke ideje bile dosljedne i relevantne, pri čemu je i razumio kako funkcionira američko društvo. Bio je prvi predsjednik koji je vodio ideološku i geostrategijsku ofenzivu. Kissinger naglašava Reaganovu transformaciju; na početku prvog mandata SSSR je za Reagana bilo carstvo zla, a na kraju drugog želio je završiti hladni rat osobnim pomirenjem sa sovjetskim vodstvom i svijet osloboditi nuklearnog oružja. Navodi i dvije Reaganove odluke koje su pridonijele zavr-

šetku hladnog rata — SDI i instaliranje raketa srednjeg dometa u Njemačkoj. Tako je hladni rat završio onako kako je još 1947. predvidio Kennan. Kissinger zaključuje poglavlje konstatacijom da danas postoje samo geostrategijske konfrontacije i kako će se SAD konačno morati suočiti s dugo izbjegavanom povijesnom lekcijom te razviti definiciju svoga nacionalnog interesa.

Knjiga H. Kissingera *Diplomacija* ostavlja na čitatelja izuzetan dojam. Opsežnost joj nije mana, već vrлина, zanimljiva je i više nego informativna. Važno je naglasiti aktualnost poglavlja posvećenih novom svjetskom poretku (1, 31), koja pridonose točnom razumijevanju današnjih međunarodnih odnosa. Posebnost joj donosi i autorovo sudjelovanje u važnim diplomatskim pregovorima (tajnim i javnim), koje obrađuje u odabranim poglavljima. Knjigu bi svakako trebalo preporučiti svima koji se zanimaju za diplomatsku povijest, poglavito osobama čija je struka vezana uz diplomaciju, vanjsku politiku ili međunarodne odnose. Njima bi ova knjiga mogla poslužiti kao izvanredan priručnik.

Lidija Kos-Stanišić

Prikaz

Zbigniew Brzezinski

The Grand Chessboard — American Primacy and Its Geostrategic Imperatives

Basic Books, A Division of Harper Collins Publishers, New York, 1997., str. 215

Najnovija knjiga Zbigniewa Brzezinskog *The Grand Chessboard*, u kojoj autor govori o nepovredivoj, dominantnoj ulozi jedine preostale globalne sile — Sjedinjenih Američkih Država, zasigurno će izazvati brojne reakcije širom svijeta. Već sam njezin podnaslov *American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, daje naslutiti tko će po "Zbigu", kako ga popularno zovu u međunarodnim krugovima, imati odlučujuću ulogu u nadolazećem 21. stoljeću u novom međunarodnom poretku koji se trenutno uspostavlja.

Ali od Brzezinskog, vodećeg imena američkog strategijskog mišljenja, čije političko promišljanje i znanstveni rad već desetljećima utječe na geostrategiju i stvaranje cjelokupne vanjske politike najveće supersile, djelo koje će izazvati pozornost i očekuje se.

Dijete diplomatske obitelji, rođen u Poljskoj 1928., za vrijeme rata boravio u Kanadi, s diplomom Harvarda i dobivenim američkim državljanstvom, odlučio je proučavati kompleksni sustav međunarodnih odnosa.

Već njegova prva knjiga, posvećena bivšem SSSR-u, *The Soviet Bloc*, smatra se jednim od temeljnih sovjetoloških radova, u kojoj još 1960. mladi Brzezinski ukazuje na postojeće pukotine što u budućnosti mogu utjecati na rascjep naizgled čvrstog, koherentnog Sovjetskog Saveza.

Kao direktor Istraživačkog instituta za proučavanje komunizma na Sveučilištu Columbia, autor je brojnih studija o zemljama istočne Europe, Sovjetskom Savezu, odnosu Istoka i Zapada, a za vrijeme Johnsonove administracije bio je savjetnik za istočnoeuropsku problematiku.

Njegova knjiga *Between two Ages* iz 1970., u kojoj promišlja novu ulogu i strategiju međunarodnog djelovanja SAD-a u razvijenom tehnološkom svijetu, izazvala je burne reakcije i rasprave u Americi.

U knjizi *Power and Principle* iz 1983. opisuje svoje djelovanje u Carterovoj administraciji, gdje je obnašao dužnost savjetnika za nacionalnu sigurnost i direktora Vijeća za nacionalnu sigurnost (1977.-1981.).

Odnosima na vrhu svjetske politike, geostrategijskim interesima dviju supersila, bavi se u knjizi *Game Plan* iz 1986., aludirajući za takvim vanjskopolitičkim djelovanjem supersila koje će uroditi postizanjem razumnog kompromisa u svjetskoj zajednici.

U knjizi *The Grand Failure* iz 1989. ponovo se bavi Sovjetskim Savezom. Dok je najveći broj sovjetologa u SAD-u zagovarao Gorbačova i njegovu perestrojku, Brzezinski je napisao knjigu o kraju komunizma i nužnosti početka stvaranja odnosa na demokratskim, liberalnim vrijednostima Zapada.

Nakom sloma ideološke podjele svijeta na Istok i Zapad, u knjizi *Out of Control*, 1994. upozorava na opasnosti koje može prouzročiti etabliranje totalitarnih, nacionalističkih režima u postkomunističkim zemljama, umjesto prihvaćanja vrijednosti zapadnih demokratskih društava.

Razumljivo je da su novonastale promjene u međunarodnoj zajednici od rušenja Berlinskog zida pa do danas stvorile i nove uvjete u kojima svjetska velesila SAD mora pronaći i definirati nove, drukčije mogućnosti svoga djelo-

vanja i utjecaja. O ulozi, položaju, geopolitičkim ciljevima SAD-a u stvaranju novoga međunarodnog poretka Brzezinski govori u svojem najnovijem djelu *The Grand Chessboard*.

Nakon kolapsa suparnika SSSR-a, SAD su postale vodeća i jedina istinska globalna sila. Taj specifičan, unikatan oblik globalne hegemonije SAD-a ("hegemony of a new type"), koju u cjelokupnom povijesnom razvoju međunarodne zajednice do danas još niti jedna zemlja, veliko carstvo ili skupina zemalja nisu uspjeli dostići, Brzezinski argumentirano obrazlaže u prvom poglavlju, dokazujući nepovredivu superiornost SAD-a na 4 odlučujuća polja globalne moći:

- a) vojnom — premda Rusija i Kina svojim nuklearnim oružjem mogu zaprijetiti vitalnim interesima SAD-a, svjesne su da bi to bio rat uništenja, u kojem ne bi bilo pobjednika;
- b) ekonomskom — u razdoblju Drugog svjetskog rata do kraja hladnog rata više od 50% svjetskog GNP-a otpadalo je na SAD, nakon hladnog rata unatoč ekonomskom oporavku Europe, velikom zamahu Japana i Kine te azijskom gospodarskom bumu oko 30% svjetskog GNP-a otpadalo na SAD;
- c) kulturološkom — američka masovna kultura magično prodire širom svijeta, popularna glazba, hrana, način odijevanja prihvaćeni su osobito kod mladih, filmova i TV programa američke su produkcije, pola milijuna stranih studenata studira u SAD;
- d) tehnološkom — najveći broj svjetski priznatih inovacija američkog su podrijetla, vojna i ekonomska snaga SAD-a počiva upravo na sveobuhvatnoj primjeni najnovijih dostignuća na znanstveno-tehnološkom i danas izuzetno jakom kompjutorsko-informatičkom polju.

Pluralizam američkog društva i demokracija političkog sustava (raniji

hegemoni — rimsko, kinesko, mongolsko, britansko, španjolsko i ina carstva — svoje imperije i teritorijalne ekspanzije uspostavljali su pomoću aristokratske političke elite i u najvećem broju na uglavnom autoritarnim, apsolutističkim režimima) dodatni su razlikovni atributi novoga svjetskog hegemonija, SAD-a.

Po Brzezinskom, kolijevka svih potencijalnih političkih, vojnih, ekonomskih izazova supremaciji SAD-a euroazijski je kontinent, prostor na kojem živi oko 75% svjetskog pučanstva, s gotovo svjetski poznatih energetske resursa, na kojeg danas otpada oko 60% svjetskog GNP-a, te na kojem se nalazi, nakon SAD-a, 6 najjačih svjetskih ekonomija i najveći potrošači naoružanja.

Kumulativno, moć euroazijskog kontinenta uvelike nadmašuje SAD, ali na "američku sreću Euroazija je geopolitički prevelika da bude politički jedinstvena...", stoga je za Brzezinskog Euroazija "šahovska ploča na kojoj SAD simultano vode bitku na 4 kritička polja: Europi, Rusiji, Centralnoj Aziji i Dalekom istoku, za održavanje i nastavak svoje svjetske dominacije.

Crte razgraničenja velikog euroazijskog prostora na prvi pogled izgledaju poznato, no značaj najnovijeg autorovog djela upravo je njegovo strategijsko promišljanje (4 poglavlja — *The Democratic Birdgehead*, *The Black Hole*, *The Eurasian Balkans*, *The Far Eastern Anchor*) novonastale geopolitičke situacije, te ukazivanje na postojeća i potencijalna politička, ekonomska, vojna, etnička i vjerska žarišta starog kontinenta.

Govoreći o Rusiji, autor kritizira nedosljednu američku politiku prema promjenama nastalim dezintegracijom SSSR-a te analitički obrazlaže zašto je međunarodni status nove Rusije, koja još uvijek posjeduje značajan, ali sve više zastarjeli nuklearni arsenal, degradiran, pa Rusija danas "sve više podsjeća na regionalnu silu Trećeg svijeta".

Teritorijalno sužena (JI granica bivšeg SSSR-a potisnuta je prema sjeveru za više od tisuću kilometara), bez adekvatnog geografskog prodora u svijet (gubitak Ukrajine, kavkaskog, kaspijskog područja bogatog mineralima, naftom, plinom), s potencijalno ranjivim granicama na zapadu, te osobito na jugu i istoku (širenje islama, nacionalni problemi Azerbajdžana, Kazahstana, Turkmenistana) i vlastitim unutarnjim nestabilnostima, Rusija je svoj ugled donekle pokušala povratiti jačom suradnjom s “bliskim inozemstvom” ili stvaranjem neke euroazijske koalicije uperene protiv SAD-a. No, Rusija danas nije dovoljno politički jaka da nametne svoju volju zemljama “bliskog inozemstva”, a ekonomski je preslab mamac, kako njima tako i eventualnim partnerima (Kini, Japanu, Iranu) za eventualnu novu euroazijsku koaliciju.

Za stvaranje nekoga novog tipa “globalne strategije partnerstva” današnje Rusije i SAD-a, po Brzezinskom, također nema uvjeta. “Oslabljena, devastirana Rusija po svom značaju i utjecaju u međunarodnoj zajednici američkim stratezima danas je jednako interesantna kao i Njemačka, Japan ili Kina...”, osim toga, bez obzira na uspone i padove u međusobnim odnosima dviju supersila u prošlosti “SAD nikada nisu stvarno željele dijeliti globalnu moć s Rusijom”.

Stoga je dugoročan zadatak SAD-a: kako ojačati, ohrabriti rusku demokratsku transformaciju i ekonomski oporavak, a da se izbjegne ponovno rađanje ruskog euroazijskog imperija?

Brzezinski zaključuje da je jedina geostrategijska opcija Rusije “ujedinjena Europa povezana sa SAD-om, Europa s kojom Rusija mora surađivati, želi li izbjeći geopolitičku izolaciju”.

Stoga autor podržava političko ujedinjenje Europe, širenje NATO-a i pružanje američke ekonomske pomoći Europi, jer samo ujedinjena, kompaktna Europa uz vojnu zaštitu NATO-a može

biti uspješan “američki geostrategijski mostobran na euroazijskom kontinentu”, te “potencijalna odskočna daska” za širenje demokracije u turbulentnom euroazijskom prostoru.

Uz interesantan prikaz mogućih etničkih, vjerskih sukoba u Centralnoj Aziji, koju naziva “euroazijski Balkan”, autor na kraju pojašnjava zašto Kina (slično vrijedi i za Tursku, Iran, Japan, Indiju), čak i pod najadekvatnijim okolnostima budućeg razvoja početkom novog stoljeća, neće biti dostojan suparnik SAD-u.

Čak i ako uspije izbjeći ozbiljan unutarnjopolitički razdor, te održi trenutni zahuktali ekonomski rast (uzrokovani velikom mjerom zapadnim ulaganjima, zapadnom tehnologijom te odobrenjem Zapada da prihvaća kineske proizvode na svom tržištu), čak da do 2020. godine uspije tri puta povećati svoj GNP, Kina će još uvijek biti relativno siromašna zemlja. Stoga autor zaključuje da, gledano globalno, “Kina će ostati regionalna sila u istočnoj Aziji”.

Na kraju sveobuhvatne, iscrpne, komparativne analize, potkrijepljene brojnim zanimljivim aktualnim ekonomskim pokazateljima, uzimajući u obzir kulturne, vjerske, gospodarske, političke i ine specifičnosti, kao i šarolikost povijesnog naslijeđa golemog euroazijskog kontinenta — autor zaključuje kako će SAD još dugo ostati jedina svjetska sila.

No globalna supremacija SAD-a, po Brzezinskom, izravno ovisi o tome koliko dugo i kako efikasno će SAD uspjeti zadržati kontrolu nad Euroazijom. Trenutni geopolitički pluralizam toga područja SAD-u zasigurno odgovara, no s obzirom na to da iz toga golemog prostora u budućnosti mogu izniknuti potencijalni suparnici SAD-u (izvjesnije je stvaranje neke regionalne koalicije, nego dominacija samo jedne zemlje), autor zaključuje da je “krajnje vrijeme da SAD definiraju svoju dugoročnu, koherentnu, sveobuhvatnu, dos-

ljednu vanjsku politiku za područje Euroazije.

The Grand Chessboard knjiga je kojom Zbigniew Brzezinski još jednom dokazuje da svaka promjena u međunarodnoj zajednici ne ostavlja po strani velike sile. U širokom spletu i dinamičnosti suvremenih međunarodnih odnosa, danas više nego ranije, i planovi velikih moraju imati stanovitu usuglašenost s aktualnim događanjima (širenje NATO-a, islama).

Tražeci odgovore na nastale promjene, uspostavljajući novu, drukčiju fazu međunarodnih odnosa, SAD nastoje zadržati stabilnost međunarodnog poretka, štiteći pri tome svoje geostrategijske interese. Bez okolišanja, autor izravno navodi što smatra povoljnim, potrebnim, a što štetnim za interese SAD-a.

Pregledno, sustavno izloživši svoje geopolitičko viđenje odnosa novoga međunarodnog poretka, autor ne samo da čitatelju ostavlja mogućnost razmišljanja već ga i potiče na vlastite, kritičke analize. Samim tim i djelo dobiva na vrijednosti i stimulira buduće autore ove tematike.

Lidija Čehulić